

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДРУЧНИКІВ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті висвітлено результати експериментального дослідження ефективності підручників з іноземної мови для закладів вищої освіти в контексті підготовки майбутніх перекладачів за низкою розроблених критеріїв: основні вимоги до підручника з іноземної мови (послідовний виклад навчального матеріалу; розподіл на заняття; відповідна лексика; актуальність тем; відповідний граматичний рівень; врахування різних рівнів; оптимальна кількість вправ, ілюстрацій, відповідне оформлення); основні характеристики підручника з іноземної мови (надійність як забезпечення однаково стабільних результатів на схожих вибірках; економічність як досягнення заданої мети за цюнайменшу кількість кроків; інтегрованість як ступінь інтегрованості підручника з іншими; практичність; послідовність як статистичний ступінь зв'язку поміж заняттями в підручнику; відповідність навчальній меті); науковість підручника (іноземну мову в закладах вищої технічної освіти вивчають на основі підручника з технічно спрямованими навчальними темами, тому його технічний рівень має відповідати стану новітньої науки; вміщувати інформацію про світових та українських науковців, а також про історію науки); базова роль підручника (підручник забезпечує організацію діяльності як студентів, так і педагогів, що взаємодіють, і розвиває пізнавальну активність студентів; мотивує безпосередньо спілкуватися іноземною мовою); дидактична довершеність підручника з іноземної мови (дотримання відповідності навчального змісту підручника навчальній програмі; належне структурування його змісту, черговість вивчення тем; доступність навчального матеріалу, забезпечення наочності викладу навчальних тем, об'єктивної кількості ілюстративного матеріалу); методичне забезпечення підручника з іноземної мови (вміщувати методичний апарат забезпечення організації самостійної діяльності студентів; давати студенту змогу самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу); виховні можливості навчального матеріалу (виховання у студентів громадянської позиції, естетичної культури сприйняття дійсності, свідомого ставлення до праці, дисциплінованості); якість перекладів. Одержані результати дають підстави для важливого висновку, що рівень сучасних підручників з іноземної мови для інженерів можна істотно вдосконалити.

Ключові слова: підручник, підручник з іноземної мови, заклади вищої освіти, експериментальне дослідження, ефективність підручника, майбутні перекладачі, переклад, критерії.

Підручник – незмінно основний матеріальний засіб забезпечення освітнього процесу, досягнення мети навчального закладу. Новітній підручник має відповідати освітньому стандарту й суспільному розвитку, завданням перед суспільством; у ньому мають бути враховані здобутки науково-технічного прогресу й накопичена наукова інформація в конкретній сфері знань. Створення підручників є складною й багатогранною проблемою, вирішення якої безпосередньо залежить від низки організаційно-педагогічних, технічних та фінансово-економічних питань. Оскільки підручник слугує нормативним навчальним засобом, підбирати авторів, авторські колективи потрібно не хаотично, а цілеспрямовано (прозорі конкурсні засади, з огляду на експертні оцінки, можливості авторів та їхні пропозиції стосовно основних ознак формування змісту підручника).

Характерні особливості й функції притаманні підручнику з іноземної мови. Основне функціональне призначення такого підручника – сформувати у студентів навички та вміння в різних видах мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письмо. Водночас завдання такого підручника – сформувати лінгвістичні, країнознавчі тощо знання, які студенти мають здобути завдяки іноземній мові як основному об'єкту вивчення.

Проблема створення нового підручника з іноземної мови актуальна, адже в закладах вищої освіти переважно послуговуються підручниками, зміст котрих не відповідає новітній громадсько-політичній ситуації та суперечить теперішнім уявленням щодо навчання мови. Натомість це обмежує можливості навчання, основна мета якого – сформувати й розвинути комунікативно-мовленнєву компетенцію студентів.

Як інформаційну модель навчально-виховного процесу підручник трактує В. П. Беспалько [1]. Автор, викладаючи історію підручника, тісно пов'язує її з поступом систем педагогіки. Класифікуючи загалом підручники, автор виокремлює 16 їхніх типів як інформаційних моделей педагогічної системи. Передусім це дидактичні, декларативні, догматичні й монографічні типи. Основне значення автор надає діагностичній меті підручника, виокремлюючи постановку мети за навчальним змістом та власне дидактичну підготовку останнього.

Вивчаючи цю проблему, ми спиралися на дослідження щодо конструювання змісту підручника з іноземної мови для студентів вищих немовних навчальних закладів на основі культурологічного підходу (І. Іванова), теоретико-методичні засади професійного формування технічних перекладачів у вищих навчальних закладах (С. Панов), особливості структури ключових компетентностей майбутніх перекладачів (Ю. Дишлева). У проведених експерименту ми послуговувалися методикою О. Ляшенка [8] та Я. Кодлюк [6].

Метою статті є аналіз ефективності наявних підручників з іноземної мови для інженерів на базі відповідних критеріїв.

Перш ніж формувати підручник, його автори зобов'язані ознайомитися з чітко встановленими вимогами до змісту, форми й обсягу підручника, затвердженими Міністерством освіти і науки України як нормативними вказівками: науково-педагогічними, ергономічними, санітарно-гігієнічними. Відповідно до таких рекомендацій, перевагу має випуск підручників у комплексі з тими чи іншими.

Підручник – з одного боку, джерело знань, носій змісту освіти, з іншого – засіб навчання з абсолютно визначеною матеріальною формою. Д. Зуєв вважає: «У підручнику мають неодмінно бути загальна й окремі теорії. Проблемами загальної теорії підручника є цілісні його концепції, а щоб розробити загальну модель підручника, треба знайти моделі підручників основних типів. Загальні теорії підручника – вивчення й логічне обґрунтування загальних положень створення підручника як такого» [5, с. 38].

Основна складова частина підручника з іноземної мови – способи діяльності, завдяки яким у студентів формуватимуться практичні навички в різних мовах мовлення. Підручник є також «соціально-історичною категорією, позаяк зміст освіти визначає власне держава, ба навіть певний соціально-історичний етап її розвитку. Прагнення країни отримати фахівців відповідного рівня відображені у змісті навчання, особливо в його меті» [4, с. 14]. Підручник не має чітко регламентувати роботу педагога ані видами такої роботи, ані обсягом матеріалу, який треба вивчити на конкретному занятті. Він має виконувати роль навчального засобу, що накопичує в собі дидактичні й методичні функції, координуючи й субординуючи їх.

Аби сформувати загальну картину, ми опитували студентів, викладачів та експертів. Під час опитування респонденти за семибальною шкалою оцінювали критерії й показники ефективності підручників з іноземної мови для інженерів (нуль балів – несуттєвість критерію чи показника за вивчення підручника, сім балів – критерій незамінності й суттєвості показника за вивчення підручника). Після цього обчислювали узагальнений показник, що визначав ступінь потреби використання тих чи інших складників підручника.

Аналізуючи стан практики та результати роботи, ми визначали ефективність підручниць з іноземних мов для інженерів за чотирма критеріями, кожен із певним набором показників. Респонденти (викладачі та експерти) мали згідно з переліченими критеріями оцінити найефективніший, на їхній погляд, наявний підручник іноземної мови для інженерів. Так ми прагнули одержати дані щодо найефективнішого підручника, враховуючи, що інші схожі підручники – з нижчими показниками. Розглянемо конкретні критерії.

Основні вимоги до підручника з іноземної мови. Цим загальним критерієм охоплено низку вимог до кожного підручника: послідовний виклад навчального матеріалу; розподіл на заняття; відповідна лексика; актуальність тем; відповідний граматичний рівень; врахування різних рівнів; оптимальна кількість вправ, ілюстрацій, відповідне оформлення. Результати загальної оцінки респондентами ефективності та якості підручників з іноземної мови за першим критерієм є такими: 3,9 – експерти, 3,8 – викладачі.

Основні характеристики підручника з іноземної мови полягають у такому: яка мета, за який період часу, за яких затрат і навчальних умов буде досягнута. У межах цього критерію важливі надійність (забезпечення однаково стабільних результатів на схожих вибірках), економічність (досягнення заданої мети за щонайменшу кількість кроків), інтегрованість (ступінь інтегрованості підручника з іншими), практичність, послідовність (статистичний ступінь зв'язку поміж заняттями в підручнику), відповідність навчальній меті. Загальний рівень показників другого критерію є таким: 3,5 – експерти, 3,6 – викладачі.

Науковість підручника. Іноземну мову у закладах вищої технічної освіти вивчають на основі підручника з технічно спрямованими навчальними темами. Тому його технічний рівень має відповідати стану новітньої науки; вміщувати інформацію про світових та українських науковців, а також про історію науки. Загальний рівень показників третього критерію є таким: 3,6 – експерти, 3,7 – викладачі.

Базова роль підручника. Підручник забезпечує організацію діяльності як студентів, так і педагогів, що взаємодіють. Підручник – підбірка інструкцій для навчальних дій над предметними темами; він розвиває пізнавальну активність студентів, мотивує безпосередньо спілкуватися іноземною мовою. Загальний рівень показників четвертого критерію є таким: 3,8 – експерти, 3,8 – викладачі.

Дидактична довершеність підручника з іноземної мови. Цей критерій полягає в дотриманні відповідності навчального змісту підручника навчальній програмі, системності й логічності викладу навчального матеріалу, належного структурування його змісту, черговості вивчення тем, доступності навчального матеріалу, відповідності змісту залежно від вікових можливостей студентів і норм часу на вивчення, забезпеченні послідовності в навчанні, врахування готовності студентів засвоювати навчальний матеріал на запропонованому рівні, відповідності засадам розвивального навчання, адекватності технології навчання, забезпеченні наочності викладу навчальних тем, об'єктивної кількості ілюстративного матеріалу, засад диференційності в навчанні студентів, зможі застосувати такий підручник поряд з іншими рекомендованими навчальними виданнями (хрестоматії, збірники, наочні посібники тощо), загальній характеристиці дидактичної довершеності підручника. Загальний рівень показників п'ятого критерію є таким: 3,8 – експерти, 3,7 – викладачі.

Методичне забезпечення підручника з іноземної мови. Відповідно до цього критерію, підручник має виконувати функцію управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів, вміщувати методичний апарат забезпечення організації самостійної діяльності студентів, давати студенту змогу самостійно оцінити досягнутий рівень засвоєння навчального матеріалу, бути методично продуманим щодо запропонованих питань, завдань і вправ, їхньої достатності й об'єктивності добору, бути методично цінним і багатим на ілюстратив-

ний матеріал, відповідати змісту наявних засобів і матеріальної основи навчання предмета. Загальний рівень показників шостого критерію є таким: 3,8 – експерти; 3,8 – викладачі.

Виховні можливості навчального матеріалу. Суть цього критерію полягає у вихованні в студентів моральних норм і гуманістичних ціннісних орієнтацій, громадянської позиції, патріотизму, соціальних активності й відповідальності, толерантності в міжнародних взаєминах, дбайливого ставлення до природи, відповідальності за її збереження та охорону, правової культури, демократичної правосвідомості, естетичної культури сприйняття дійсності, естетичних ідеалів, свідомого ставлення до праці, дисциплінованості, безпечної життєдіяльності в сучасному високотехнологічному суспільстві тощо. Загальний рівень показників сьомого критерію становить: 4,1 – експерти, 3,9 – викладачі.

Одержані в такий спосіб результати показують порівняно низький рівень оцінки підручника з іноземної мови для інженерів. Докладне дослідження дало підстави для певних висновків стосовно цього питання. Респонденти (викладачі та експерти) мали змогу згідно з переліченими критеріями оцінити найефективніший, на їхній погляд, наявний підручник з іноземної мови для інженерів. Аби з'ясувати причини щодо низьких оцінок наявних підручників з іноземної мови для інженерів, ми опитали викладачів та експертів, намагаючись встановити, якого рівня має бути такий підручник.

Висновки. Експерти та викладачі дали характеристику реальному стану наявних підручників, вказавши оцінки всіх показників, які б задовольняли вимоги викладачів та студентів, враховуючи, що сім балів є ідеальною системою, до якої нині можна тільки наблизитися. Так ми хотіли з'ясувати, чи задовольняє рівень наявних підручників іноземної мови для інженерів викладачів та експертів, чи, може, вони потребують суттєвого вдосконалення. В експериментальному дослідженні використовувалися такі критерії: основні вимоги до підручника з іноземної мови; основні характеристики підручника з іноземної мови; науковість підручника; базова роль підручника; дидактична довершеність підручника з іноземної мови; методичне забезпечення підручника з іноземної мови; виховні можливості навчального матеріалу, якість перекладів. Одержані результати дають підстави для важливого висновку, що рівень сучасних підручників з іноземної мови для інженерів можна істотно вдосконалити.

Подальшими напрямками дослідження вважаємо вибір методів поліпшення наявних підручників, один з яких – структурування змісту підручника за допомогою інтегративного підходу.

Використана література:

1. Беспалько В. П. Теория ученика: Дидактический аспект. Москва : Педагогика, 1988. 160 с.
2. Дерун В. Г., Гадайчук Н. М. Місце і роль підручника в навчанні іноземної мови у вузі. *Проблеми підручника для вищої школи* : Збірник мат-ів наук.-метод. конф., Вінниця, 29–30 травня 2001 р. АПН України, Він. держ. тех. ун-т. Вінниця : Універсам, 2001. Т. 2. С. 14–17.
3. Дишлева Ю. В. Особливості структури ключових компетентностей майбутніх перекладачів. *Сучасні засоби навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах*. / Упорядник – доц. Нестеренко К. В. Харків : НУ «ЮА ім. Ярослава Мудрого», 2013. С. 22–24.
4. Зуев Д. Д. Школьный учебник. Москва : Педагогика, 1983. 240 с.
5. Іванова І. В. Конструювання змісту підручника з іноземної мови для студентів вищих немовних навчальних закладів на основі культурологічного підходу. – Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.09 – теорія навчання / Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2010. 229 с.
6. Кодлюк Я. Аналіз і оцінювання шкільних підручників: дидактичний аспект. *Підручник XXI століття*. 2003. № 1-4. С. 72–80.
7. Ляшенко О. Вимоги до підручника та критерії його оцінювання. *Підручник XXI століття*. 2003. № 1-4. С. 60–66.
8. Моцар М. М. Формування полікультурної компетентності майбутніх перекладачів з використанням технологій дистанційного навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2018. 245 с.
9. Панов С. Ф. Теоретико-методичні засади професійного формування технічних перекладачів у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04 : «Теорія і методика професійної освіти». Київ, 2017.

References:

1. Bepalko V. P. (1988). *Teoriya uchenika: Didakticheskiy aspekt*. [Student theory: Didactic aspect]. M.: Pedagogika, 160 s. [in Russian]
2. Derun V. H. (2001). *Mistse i rol pidruchnyka v navchanni inozemnoi movy u vuzi. Problemy pidruchnyka dlia vyshchoi shkoly*: [The place and role of the textbook in teaching a foreign language in higher education. Problems of the textbook for higher school]: Zb. mat-iv nauk.-metod. konf., Vinnytsia, 29–30 travnia 2001 r. / V. H. Derun, N. M. Hadaichuk, H. P. Kotliarova, B. I. Mokin ta in.(red.) APN Ukrainy, Vin. derzh. tekh. un-t. Vinnytsia: Universam, t. 2. S. 14–17. [in Ukrainian]
3. Dyshleva Yu. V. (2013). *Osoblyvosti struktury kliuchovykh kompetentnostei maibutnykh perekkladachiv Suchasni zasoby navchannia inozemnykh mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [Features of the structure of key competencies of future translators Modern means of teaching foreign languages in higher education] / Uporiadnyk – dots. Nesterenko K. V. Kharkiv : NU «YuA im. Yaroslava Mudroho», s. 22–24 [in Ukrainian]
4. Zuev D. D. (1983). *Shkolnyi ychebnik*. M.: Pedagogika, 240 s. [in Russian]
5. Ivanova I. V. (2010). *Konstruiuvannia zmistu pidruchnyka z inozemnoi movy dlia studentiv vyshchyykh nemovnykh navchalnykh zakladiv na osnovi kulturolohichnoho pidkhodu* [Constructing the content of a foreign language textbook for students of higher non-language educational institutions on the basis of a culturological approach]. Dys. ... kand. ped. nauk 13.00.09 «teoriia navchannia». Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. Kryvyi Rih, 229s. [in Ukrainian]
6. Kodliuk Ya. (2003). *Analiz i otsiniuvannia shkilnykh pidruchnykiv: dydaktychnyi aspekt*. [Analysis and evaluation of school textbooks: didactic aspect. Textbook of the XXI century.] *Pidruchnyk XXI stolittia*. № 1-4. S. 72–80. [in Ukrainian]

7. Liashenko O. (2003). Vymohy do pidruchnyka ta kryterii yoho otsiniuvannia. *Pidruchnyk XXI stolittia*. № 1-4. S. 60–66. [in Ukrainian]
8. Motsar M. M. (2018) Formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv z vykorystanniam tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [formation of multicultural competence of future translators with the use of distance learning technologies]. Dys. ... kand. dokt. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinnoi osvity». Kyiv. 245 s. [in Ukrainian]
9. Panov S. F. (2017). Teoretyko-metodychni zasady profesiinoho formuvannia tekhnichnykh perekladachiv u vyshchyykh navchalnykh zakladakh. [Theoretical and methodological principles of professional formation of technical translators in higher educational institutions]. Dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.04 «teoriia i metodyka profesiinnoi osvity». Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova. Kyiv. 397 p. [in Ukrainian]

Savka I. V., Bilyk O. S., Kliuchkovska I. M. The study of the efficiency of foreign language textbooks for higher education institutions in the context of training of future translators

The article highlights the results of an experimental study of the effectiveness of foreign language textbooks for higher education institutions in the context of training future translators on a number of developed criteria: basic requirements for a foreign language textbook (sequential presentation of teaching material; level, taking into account different levels, the optimal number of exercises, illustrations, appropriate design); main characteristics of a foreign language textbook (reliability as ensuring equally stable results in similar samples; economy-effectiveness as achieving a goal in the least number of steps; integration as a degree of integration of the textbook with others; practicality; consistency as a statistical degree educational purpose); scientific nature of the textbook (foreign language in higher technical education institutions is studied on the basis of a textbook with technically oriented educational topics. so its technical level should correspond to the state of modern science; should contain information about world and Ukrainian scientists, as well as the history of science); the basic role of the textbook (the textbook provides the organization of activity of both students, and the teachers interacting among themselves and develops cognitive activity of students; motivates to communicate directly in a foreign language); didactic perfection of the textbook on a foreign language (compliance with the educational content of the textbook to the curriculum; proper structuring of its content, the order of study of topics; accessibility of educational material, ensuring clarity of presentation of educational topics, objective amount of illustrative material); methodical support of the textbook on a foreign language (to contain the methodical device of maintenance of the organization of independent activity of students; to give the student an opportunity of an independent estimation of the reached level of mastering of a training material); educational opportunities of educational material (education of students of civic position, aesthetic culture of perception of reality, conscious attitude to work, discipline); quality of translations. The obtained results give grounds for an important conclusion that the level of modern foreign language textbooks for engineers can be significantly improved.

Key words: textbook, foreign language textbook, higher education institutions, experimental research, textbook efficiency, future translators, translation, criteria.